

**MARAMUREȘUL
CA FENOMEN ORIGINAR
ȘI CULTURA ACTUALĂ**

Studii și articole

**LIMES
2023**

Cuprins

1. Latinisme fosilizate în graiul arhaic maramureșean	7
2. Simbolistica lupului la românii din Maramureș.....	20
3. Simbolistica blazoanelor voievozilor Dragoș și Bogdan	40
4. Dipomele maramureșene	49
5. Începuturile scrisului în limba română	60
6. Ziarul „Sfatul” apărut la Sighet între anii 1918-1919.....	74
7. Războiul dintre România și Ungaria, aprilie – august 1919 .	97
8. Situația limbii române și a Bisericii Ortodoxe Române în Ucraina de azi.....	106
9. Acțiunile Ungariei împotriva Cehoslovaciei și a României după Primul Dictat de la Viena (2 noiembrie 1938).....	123
10. Actualitatea „Țiganiadei” lui Budai-Deleanu	141
11. Islamizarea Europei	161
12. Fața întunecată a revoluției culturale americane contemporane	173
13. Ce se întâmplă dacă apare un papă eretic?.....	193
14. Televiziunea și rețelele sociale, impactul asupra limbii literare	202
15. Globalismul și impactul lui asupra religiilor	213
Epilog: De la Războiul de Treizeci de Ani la un posibil război de treizeci de minute	234

1. LATINISME FOSILIZATE ÎN GRAIUL ARHAIC MARAMUREȘEAN

Articol publicat sub titlul: *Some archaisms from The Maramuresh that come from latin and are in Biblia Vulgata*, în „Journal of Romanian Literary Studies”, Vol. 16 martie 2019, Published by Arhipeleag XXI Press, E-ISSN 2248-3004, p. 34-40.

Abstract: *In the language of Maramures, so in the northern end of the Romanian area, we had a series of archaisms of Latin origin, archaisms that were actually fossilized Latinos and preserved intact in the deep layers of the language, many of which are found in the text Vulgate. Where do these words come from? Have they been taken from the language of the Holy Book, which drops daily in the unknowing book's ears? Or are they coming from other, secular and accidental sources? We have selected here only a few such archaisms, performed in Maramures by the elderly people three to four decades ago, words that are also found in the Sacred Vulgata Biblie, as it was translated from Greek into Latin by the Holy Jerome, at the end of the sec. the fourth after Christ.*

Keywords: *Latinism, Maramuresh, archaisme, Sacred Vulgate Bible*

Considerații preliminare

Cu privire la apariția creștinismului la români, în planul ipotezelor cred că putem accepta, fără prea mari rezerve, următoarele principii stabilite de mai multă vreme de către istoricii Bisericii: (1) Poporul român s-a creștinat în primele veacuri, primind mai întâi revelația divină în limba latină zisă Vulgata, transmisă prin păturile de jos ale societății, soldați, negustori, sclavi sau funcționari ai administrației imperiale; (2) Limba slavonă a devenit limbă de cult la românii nord-dunăreni mult mai târziu, în chip fortuit, după așezarea unor populații slave (bulgare) la sud de Dunăre și închegarea unor

organizări politice și militare („țarate”) ale acestora, populații slave care au primit mai târziu religia creștină (în secolele IX – X). În acest interval de aproximativ șapte veacuri, dintre secolele III – X, protoromânii (sau vlahii, cum mai erau numiți), au avut o limbă de origine latină și a fortiori o formă de viață religioasă creștină bazată pe aceasta; (3) Românii au avut o continuitate de viețuire pe teritoriul vechii Dacii până în nordul provinciei, la izvoarele Tisei, în Maramureș. Pentru primul mileniu de după Christos în care, după cum spun unii istorici, documentele scrise tac, avem altfel de documente care vorbesc, avem documentele vii ale limbii vorbite, o limbă cu un substrat evident latin. De notat că, din punct de vedere cantitativ, avem mai multe acoperiri în arhaismele limbii române de azi din limba latină vulgară, în care a fost tradusă Biblia inițial, decât din limba latină literară.

Pe de altă parte, trebuie să avem în vedere faptul că, în afară de tăblița votivă de la Biertan (județul Sbiu) din secolul al IV-lea d. H., inscripționată în limba latină cu celebra: *ego zenovivs votvm posvi*, noi avem și o serie de arhaisme (și totdată regionalisme) maramureșene de origine latină, deci din extremitatea nordică a arealului românesc, arhaisme care sunt de fapt latinisme fosilizate și păstrate intacte în straturile profunde ale limbii, multe dintre acestea regăsindu-se ca atare în textul *Vulgatei*. De unde ne vin aceste cuvinte? Au fost preluate din limba Cărții sfinte, care a picurat zilnic în urechea omului neștiutor de carte? Sau provin din alte surse, de natură laică și accidentală? Noi am selectat aici doar câteva astfel de arhaisme, performate în Maramureș de către oamenii în vârstă până în urmă cu cinci-șase decenii, cuvinte care se află și în *Biblia Sacra Vulgata*, așa cum a fost Cartea tradusă din greacă în latină de către Sf. Ieronim, pe la sfârșitul sec. al IV-lea după Christos.

Ablezui (a) – a alunga pe cineva, a țâpâ, a izgoni, a sili pe cineva să părăsească un loc sau un grup, a-l îndepărta. În expresie: „L’o ablezuit de p’ângă casă”. În gramatica limbii latine există un caz al declinării numit „ablativ”, care exprimă despărțirea de un loc. În medicină s-a păstrat termenul tehnic de „ablațiune”, cu sensul de îndepărtare chirurgicală a unei tumori. În latină: *ablatum* – a îndepărta, a înlătura. În Cartea Psalmilor se spune: „Ca umbra ce se înclină **m-am petrecut**” (Ps. CVIII, 22). Sau în Evanghelia după Luca: „Vor veni zile când Mirele **se va lua** [se va îndepărta] de la ei” (Lc. V, 35). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Sicut umbra cum declinat **ablatus sum**”. Și: „Venient autem dies cum **ablatus** fuerit ab illis sponsus”.

Agâmba (a se) – a se strâmba la față, a avea mimica schimonosită ca urmare a unui puternic sentiment de nemulțumire, a face criză de nervi sau a se prefăce nervos pentru a obține ceva. Întrebare ironică: „Da’ ce te agâmbă?”, cu sensul: „Ce te nemulțumește așa de tare?” În latină: *aggimbare* – a fi strâmbat la trup, a se îndoi; *gibbus* – a fi îndoit, ghebos, cocoșat. În Vechiul Testament se spune că, pentru a fi preot, bărbatul nu trebuie să aibă nici un fel de defecte fizice, adică să nu fie „Orb sau șchiop sau ciung, sau cu urechile tăiate sau cu mâna ruptă sau cu piciorul rupt sau **ghebos** sau cu albeață la ochi” etc. (Lev. XXI, 18-20). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Nec accedet ad ministerium eius si caecus fuerit si claudus si vel parvo vel grandi et torto naso si fracto pede si manu si **gibbus** si lippus si albuginem habens in oculo” etc.

Aierlea – altundeva; a merge în alt loc, a fi în altă parte. A grăi aierlea – a grăi în altă lature, a vorbi fără sens, a buigui, a aiura, a delira. În latină: *alius* – altul; *aliunde* – din altă parte. Iar în limba-soră franceză îl avem pe *ailleurs* exact cu același sens. În Evanghelia după

Ioan: „Adevărat, adevărat zic vouă: cine nu intră pe ușă în staulul oilor, ci sare pe **altundeva**, acela este fur și tâlhar” (X, 1). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Amen amen dico vobis qui non intrat per ostium in ovile ovium sed ascendit **aliunde** ille fur est et latro”.

Arét'e – berbec matur, mare, bun de prăsilă. În latină: *arietem*. În Vechiul Testament: „Să aduceți ardere de tot (...) un vițel, un **berbec**, șapte miei de câte un an fără meteahnă” (Num., XXIX, 2). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Offeretisque holocaustum (...) vitulum de armento unum, **arietem** unum, agnos anniculos immaculatos septem”.

Blem – a merge, la imperativ (de exemplu: „Noa, amu blem acasă!”). În latină: *ambulare* – a umbla. În Evanghelia după Ioan (V, 8), Iisus Christos zice slăbănogului de la scăldătoarea Betesda: „Ridică-te, ia-ți patul tău și **umblă!**” (In., V, 8). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Surge, tolle grabattum et **ambula!**”.

Bucin – instrument muzical de suflat de mari dimensiuni, folosit de către păcurari la stână; trâmb'ădită. În latină: *bucina* – trompetă, goarnă, trâmbiță. Când au început să apară autocamioanele și automobilele în Maramureș, oamenii bătrâni nu ziceau despre acestea că au claxonat, ci că „au bucinat”. Fabrica de chereștea de la Vișeu nu avea sireună, ci „bucin”. Pe Valea Izei, la hotarul dintre Săliște și Săcel, spre sud, se află un deal înalt despădurit, de pe care există o foarte bună vizibilitate de-a lugal văii până departe și unde se poate improviza un bun post de observație, iar acest deal se numește „Gruiul Bucinilor”. Se vede treaba că de acolo se dădea alarma în vreme de primejdie. În Vechiul Testament, acolo unde este descris asediul Ierihonului, se spune: „Șapte preoți să poarte înaintea chivotului **șapte trâmbițe** din corn de berbec” (Iosua, VI, 4). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Septimo autem die sacerdotes tollant **septem bucinas** quarum usus est in iobeleo et praecedant arcam foederis”.

Cot, plural **Coți** – unitate de măsură pentru lungime, aproximativ 65 cm. În latină: *cubitus* – cot. Se măsoara trecând o frânghie din mijlocul palmei pe la îndărătul cotului și înapoi în palmă, în lungul osului principal al antebrațului, numit în cărțile de anatomie cubitus. În Evanghelia după Luca este scris: „Și cine dintre voi, purtându-și de grijă, poate să adauge staturii sale **un cot?**” (Lc., XII, 25). În *Biblia Sacra Vulgata*: „qui autem vestrum cogitando potest adicere ad staturam suam **cubitum unum**?”.

D’ehonostă (a) – a dezonora, a prejudicia onoarea, cinstea cuiva; a calomnia. Arhaism performat pe cursul superior al Văii Izei, dar și în satele românești din Maramureșul din dreapta Tisei, azi în Ucraina. Pe la începutul Primului Război Mondial, în toamna anului 1915, atunci când cazacii au ajuns în Slatina (azi în Ucraina), preotul român din sat nota în Jurnalul său că aceștia „au dehonostat [violat] vergure și muieri”. În latină: *honestas* – onoare, cinste, bun nume, iar termenul negat, opusul: *dehonesto* – însemnând dimpotrivă a dezonora, a înjosi. Normal, termenul de onoare nu era curent în graiul vechi țărănesc, dar se găsește în Noul Testament, Sf. Apostol Pavel folosindu-l de mai multe ori în Epistolele sale (de ex. Rom. IX, 21; II Timotei, II, 20). În Epistola către Romani, Apostolul Pavel scrie: „Sau nu are olarul putere peste lutul lui, ca din aceeași frământătură să facă un **vas de cinste**, iar altul de necinste?” (Rom., IX, 21). În *Biblia Sacra Vulgata*: „An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem **vas in honorem** aliud vero in contumeliam?”.

D’ejd’ină (a se) – a se rupe în două, a frânge, a diviza, a dez-îmbina, a se despica prin forță crengile unui copac din punctul de îmbinare: „crengile mărilor s-o d’ejd’inat, c-o fost multe mere”; a disloca picioarele cuiva din șolduri: „Omu’ Negru o crăcit-o pă Fata Pădurii până o d’ejd’inat-o”. În latină: *imbibo* – a îmbina, a uni,

antonimul fiind *divisio* – divizarea, dez-îmbinarea, dezbinarea. În Evangheliile: „Orice împărăție care se dezbină întru sine se pustiește și orice casă care se dezbină întru sine nu va dăinui” (Mt., XII, 25; idem Mc., III, 24-25). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Omne regnum **divisum** contra se desolatur et omnis domus **divisa** contra se non stabit”.

Frâmbd’ie – sfoară mai groasă de lână colorată, de regulă terminată cu mici ciucuri, cu care femeile își legau pânzătura sau zadia pe talie. În latină: *fimbria* – ciucure. Iisus Christos, atunci când descrie comportamentul fariseilor, spune: „Toate faptele lor le fac ca să fie priviți de către oameni, căci își lătesc filacteriile și își măresc **ciucurii** de pe poale” (Mt., XXIII, 5). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Omnia vero opera sua faciunt ut videantur ab hominibus dilatant enim phylacteria sua et magnificent **fimbrias**”.

Fugău – fugar, pribeag, om care fuge de stăpânire și se ascunde în pădure. Și a zis Cain către Dumnezeu: „Rătăcitor voi fi eu și **fugar** pe pământ” (Fac. IV, 14). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Ego vagus et **profugus** in terra”.

Fuș’el – băț mai gros folosit ca treaptă la scară; bețe așezate orizontal de care se leagă ițele la războiul de țesut; bătă, ciomag. În latină: *fustis* – ciomag. În Evanghelia după Matei, Iisus a zis celor care au venit să-l prindă în Grădina Ghetsimani: „Ca la un tâlhar ați ieșit cu săbii și **ciomege**, ca să Mă prindeți” (Mt. XXVI, 55). În *Biblia Sacra Vulgata*: „tamquam ad latronem existis cum gladiis et **fustibus** comprehendere me”.

Iască – Ciupercă parazită care crește pe trunchiul copacilor, văcălie. În vechime era folosită ca aliment și medicament. În stare uscată, era folosită la aprinderea focului, iasca se aprindea de la scânteile ce săreau la lovirea unei bucăți de cremene cu un amnar de oțel. În latină: *esca* – hrană, momeală pentru vânat. Încă din primul capitol al Cărții Facerii, Dumnezeu le-a zis primilor oameni de pe

pământ: „Iată, vă dau toată iarba ce face sămânță de pe toată fața pământului și tot pomul ce are rod cu sămânță în el. Acestea vor fi **hrana** voastră” (Fac. I, 29). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Ecce dedit vobis omnem herbam adferentem semen super terram et universa ligna quae habent in semet ipsis sementem generis sui sint vobis in **escam**”.

Jămânări – frați gemeni, termen folosit nu doar pentru oameni, ci și pentru vitele casei, pentru iezii și mieii gemeni etc. În latină: *geminus* – gemeni. Cu privire la copii: „Și i-a venit Rebecăi vremea să nască și iată erau în pântecele ei doi **gemeni**” (Fac., XXV, 24). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Iam tempus pariendi venerat et ecce **geminii** in utero repperti sunt”.

Lăut – Spălat, curat. În duminici și la sărbătorile mari, omul era lăut (spălat pe tot corpul) și cu hainele schimbate. În latină: *lavatum, lautum*: spălat. Este un fapt notoriu că evreii practicau spălătul pe mâini, din motive simultan igienice și rituale. Evanghelia după Marcu ne spune: „fariseii și toți iudeii, dacă nu își **spală** mâinile nu mănâncă” (Mc., VII, 3). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Pharisaei enim et omnes Iudaei nisi crebro **lavent** non manducant”.

Lesped'e – tigaie, dar și lespede (tablă) de piatră pusă în cuptor, pe care în vreme de post aspru se coceau turte fără ulei sau pogăci din mămăligă cu usturoi. În latină: *lapis* – piatră; *lapideus* – de piatră. În Cartea Exodului: Zis-a Domnul către Moise: „Ia cu tine două **table de piatră** și suie-te la Mine în Munte” (Ex. XXXIV, 1). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Ait tibi duas **tabulas lapideas** ut ascendas statim in montem”.

Mas – a rămâne de mas peste noapte, a fi găzduit pentru o noapte undeva. Feciorul care era în perspectivă de căsătorie cu o fată rămânea la ea „de mas”, adică dormea la ea. Într-un cântec: „Mare ploaie'o fost as'noapte / Ș'o mânat mândrele toate / Numa una o

rămas / La care-am fost eu de mas”. În latină: *manere* – a rămâne; *mansio* – oprire; iar *mansit* – a rămâne pentru mai multă vreme. În Vechiul Testament ni se spune ce a făcut Lot în Sodoma, atunci când au venit îngerii. Anume i-a rugat să rămână de mas la el peste noapte: „Stapânii mei, abateți-vă pe la casa slugii voastre ca să **rămâneți** aici peste noapte” (Fac., XIX, 2). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Domini, declinate in domum pueri vestri et **manete** ibi”. Iar după ce Lot a fost scos din Sodoma, „A ieșit Lot din Țoar și **s-a așezat** în munte și **a locuit** într-o peșteră, împreună cu cele două fete ale sale” (Fac., XIX, 30). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Ascenditque Lot de Segor et **mansit** in monte duae quoque filiae eius cum eo et **mansit** in spelunca ipse et duae filiae eius”.

Mur – zid de piatră. Fundația vechilor case de lemn din Maramureș era făcută din piatră de râu și se numea mur, iar mortarul cu care erau prinse pietrele se numea muruială. În latină: *murus* - zid. În Vechiul Testament, întâmplările legate de scăparea spionilor evrei din cetatea Ierihonului este relatată astfel: Rahab „le-a dat drumul cu o frânghie pe fereastră, căci casa ei era în zidul cetății și ea locuia chiar deasupra **zidului**” (Iosua Navi, II, 15). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Dimisit ergo eum per funem de fenestra domus enim eius herebat **muro**”. Sau, în Epistola a doua către Corinteni, Sf. Apostol Pavel își narează peripețiile, scriind: „În Damasc, dregătorul regelui Areta păzea cetatea ca să mă prindă, și printr-o fereastră am fost lăsat în jos **peste zid**, într-un coș, și am scăpat din mâinile lui” (II Corint., XI, 32-33). Și în *Biblia Sacra Vulgata*: „Damasci praepositus gentis Aretae regis custodiebat civitate ut me comprehenderet et per fenestram in sporta dimissus sum **per murum** et effugi manus eius”.

Nat – neam. De exemplu: „Lupu’ Natului” (al „neamului”, poreclă ironică în Săliștea de Sus, dată cuiva care se pretindea de neam mare, fără să fie). Nu provenea din neamurile mari din sat, se

numea Oacheș Lupu. Acest om care a trăit în perioada interbelică a ajuns celebru deoarece s-a răzduit, dând la rândul lui porecle altora. Pe Valea Sălăuței din vecinătatea imediată a Maramureșului, în poezia „Moartea lui Fulger” de George Coșbuc, cuvântul apare tot cu sensul de neam: „... Și sftnici și feciori de crai / Și nat de rând”. În latină: *natus* – fiu, dar și neam. În Vechiul Testament: „Dar acela i-a zis: de aici nu plec decât în țara mea și la **neamul meu**” (Num. X, 30). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Cui ille respondit: non vadam tecum sed revertar in terram meam in qua **natus sum**”.

Oarzăne – (despre fructe) care se coc mai timpuriu. Derivat de la orz, plantă cerealieră care se coace mai repede decât celelalte din același gen, cu 7 – 10 zile înainte de grâu. În latină: *hordeum* – orz. În Sf. Evanghelie după Ioan, la minunea înmulțirii pâinilor, se spune: „Este aici un băiat care are cinci pâini de **orz** și doi pești” (In., VI, 9). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Est puer unus hic qui habet quinque panes **hordiacios** et duo pisces”.

Răcădui (a se) – a amenința cu lovirea pe cineva, a-și arăta prin gesturi de amenințare mânia față de cineva. În latină: *ira* – mânie, *iracundia* – pornire mânioasă. În Cartea Apocalipsei se spune: „Și una din cele patru făpturi le-a dat celor șapte îngeri șapte cupe de aur pline de **mânia** lui Dumnezeu” (Apoc. XV, 7). În *Biblia Sacra Vulgata*: „Et unus ex quattuor animalibus dedit septem angelis septem fialas aureas plenas **iracundiae Dei**”.

Sodom’ni (a se) – (de la Sodoma): a (se) nimici, a (se) distruge, a dispărea fără urmă și fără urmași, a omorî, a se sinucide („Eu femeie nu i-oi si / Mai bine m-oi sodomni”), nimicire, distrugere totală. *Sodoma* – numele unei binecunoscute cetăți biblice, conotând depravarea și inversiunea sexuală, pedepsită de către Dumnezeu cu distrugerea totală. În Vechiul Testament: „Atunci Domnul a făcut să plouă peste **Sodoma** și Gomora pucioasă și foc de la Domnul din cer /